

Трибуна молодих

УДК 821.161.2

ББК 83.3 (4Укр.) 6

ЗБІРКА ОПОВІДАнь ФЕДОРА ДУДКА “ЗАМЕТІЛЬ”: ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНИЙ ТА ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТИ

О. В. Хомишин

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра іноземних мов; м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.

У статті проаналізовано ідейно-тематичні та жанрово-стильові особливості творів збірки Ф. Дудка «Заметіль». Доведено, що домінуючим тут є романтичне світовідчуття, яке виявляється в текстах як реалізація елементів естетики й поетики романтизму та оприявнює вплив особистісно-сугестивного чинника. Тематичний спектр збірки (тема нещасливого кохання, що трансформується в мотив незнищенності краси світу, жіночої краси, гармонії людини й природи, навіть тема визвольних змагань, у рамках якої реалізується мотив випадку як долі) знайшов утілення в жанрах оповідання та класичної новели.

Ключові слова: жанр, стильова домінанта, новела, архітектоніка, наратив, тема, мотив.

Актуальність пропонованої статті вмотивована недослідженістю художньої спадщини Ф. Дудка, чия творчість фактично до виходу монографії Н. Мафтин [5] залишалася поза науковими зацікавленнями. Однак і в названій монографії проза письменника проаналізована лише частково: літературознавець в основному зупинилася на повісті “Отаман Крук”, а в статті цього ж науковця [6] увага зосереджена на образах збірки “Дівчата одчайдушних днів”. Увагою літературознавців обійдено цілий пласт творчості непересічного прозаїка: оповідання збірок «Заметіль» та «Глум», цикл повістей «В заграві», «Квіти і кров», «На згарищах», «Прірва», «Чорторій», автобіографічна розповідь «Моя молодість» досі не привертала увагу дослідників. Серед найновіших студій творчості Ф. Дудка назвемо дві наші розвідки, присвячені вивченню ідейно-художніх особливостей історичного оповідання «Стрибожа онука» та повісті «Великий гетьман».

Пропонована стаття спрямована на вивчення ідейно-тематичних та жанрово-стильових особливостей збірки Ф. Дудка «Заметіль». Слід зауважити, що загальна пафосна тональність творів, уміщених тут, відрізняється від творів, писаних упродовж 30-х років. Збірка вийшла друком у 1948 році в Авгсбурзі, тобто, у той час, коли Дудко змушений був емігрувати не тільки з Великої України, але й з Галичини. Попереду чекали довгі роки життя на чужині, й письменник передчував, що повернення на Україну в фізичному вимірі йому вже не судилося. Тому оповідання збірки сповнені настроєм світлої туги, в їхній оповідній стратегії виразно звучить мотив ностальгії за Україною, природою рідної письменникові Чернігівщини, тому частина їх komponується як спогад із дитинства («Біла королівна», «Дід Яків»).

До збірки увійшли чотири твори («Біла королівна», «Дід Яків», «Сестра Людмила», «Заметіль»), об'єднані, як уже наголошувалося, спільною пафосною тональністю. У центрі уваги письменника – незвичайні характери й незвичайні пригоди, що цілком улягають у русло естетики романтизму. На нашу думку, вибір стильової домінанти, підґрунтям якої стало романтичне світовідчуття, зумовлений також особистісно-сугестивним чинником, в основі якого – ностальгійна поетизація Дудком краю його дитинства та зображення молодості як незвичайного світу (як тут не згадати вислів М. Наєнка «романтизм – це молодість світу!»). Особливо відчутна така світоглядна настанова в оповіданні «Біла королівна». Оповідна манера твору моделюється автором як розповідь-спогад з дитинства. Фактично вона продовжує питомо властиву українській епіці традицію оповіді від імені наратора-спостерігача, котрий є водночас і учасником подій. В основу оповідання покладено суто романтичний сюжет нещасливого кохання, що закінчується фатально: сюжет такого плану є чи не одним із центральних як у фольклорі, так і в літературній традиції. Взаємне почуття двох молодих, вродливих людей – генеральської доньки Людмили та конюха Андрія – приречене: адже юна панночка закохується в нерівню.

Якщо логіка розвитку такого сюжету є досить прогнозованою (закохані не можуть бути разом), то трагізм фіналу Дудкового оповідання (генерал підстеріг закоханих і застрелив Андрія; Людмила втопилася в річці, а сам генерал збожеволів) визначається не стільки соціальним чинником, скільки присутнім у структурі наративу мотивом містичного, таємниці, нехай і поданої крізь призму дитячого сприйняття. Приятель Людмили, котрий був тоді дитиною, ставши дорослим, розповідає історію білої королівни так, як закарбувалася вона в дитячій пам'яті. Вже на початку цієї розповіді вводиться мотив русалок, що стає водночас мотивом таємниці й віри в незнищенність «молодості світу». Прикметно, що він стає і своєрідною проекцією долі Людмили: жартома лякаючи свого маленького приятеля, красуня наче накликає невідворотність лиха: «Ось почекай – я скоро втоплюся, стану русалкою, а тоді не підходь мені до води близько. Так от і вхоплю!» [2, 11]. Хлопчина бачить зранку на мокрому піскові маленькі сліди босих ніг, на вітах сивого верболозу

йому мріється волосся з мокрих русалчиних кіс, а Людмила, підігруючи малому, показує у воді власне відображення й каже, що то таємнича Біла Королівна.

Мотив «незнищенності молодості світу» увиразнюється в оповіданні романтичним образом природи. Ф. Дудко – чудовий пленерист, природа на сторінках його творів постає одухотвореною, живою. Можна сказати, що Дудкові пейзажі – це свідчення в любові рідній землі, в якому щемкою нотою бринить ностальгія за батьківщиною. Всупереч трагізові фабули, саме цей мотив надає творові настрою світлого смутку: адже все, що ми любимо, що дороге нам, незнищенне завдяки нашій любові й пам'яті, воно залишається у вічності чистими водами ріки дитинства: «...вода у Сеймі чиста-чиста, прозора і – пахне. Ввійдеш теплим, м'якеньким, як шовк, пісочком по коліна у річку, набереш води у жменю, піднесеш до носа – пахне. Чимось таким свіжим-свіжим, молодим-молодим, невинно-зеленим. [...] Вгляньтеся у води Сейму – і ви побачите прозорі, як скло, блискучі краплини чистих сліз молодої княгині Ярославни: допливають з Путивля аж до цієї пори. Вгляньтеся в Сейм – і ви побачите живі відблиски заплаканих очей молоденьких козачок, що в тихій задумі стоять над водою – виглядають з далеких походів своїх запечених на степовому сонці войовничих лицарів. Вгляньтеся в води Сейму – і ви побачите там білі виблиски струнких колюмн старої батурицької палати: плывуть собі тихо, задумливо, сумно, минаючи зелені береги, золоті піскові коси [2, 9]».

Ностальгійний мотив краси довкілля, що відкрилася оповідачеві в дитинстві, переростає в наступному оповіданні в проблему гармонії людини й природи. «Дід Яків» – твір, цікавий і в жанровому аспекті: це своєрідне оповідання-портрет, у якому постать центрального персонажа подана рельєфно, крупними мазками, схожими за технікою з вангогівською манерою імпресіоністичного письма. Колоритна постать столітнього діда, котрий і сам не пам'ятає свого віку, в дитячому сприйнятті оповідача постає овіяною таємницею – адже дід знається з водянником, він не боїться лісовика, знає дорогу через гниле болото: «Як тепер, бачу його перед собою. Сивий, кремезний, похмурий, мов старий порохнявий пень, із сивою кудлатою бородою, з нашорошеними, поруділими від люльки вусами, з гострим поглядом виляналих старечих очей, що страшно зиркають з-під важких, насуплених брів. Чорна, закурена люлька в роті, що завжди шкварчить, сопе і точить тоненькі змійки диму мішаного запаху міцного бакуну й ароматного вишневого листа [2, 29]»; «серед широкого привілля, повного радощів сонця, безмежної блакиті неба, зелених килимів левад, широкого шуму лісів із таємничим гомоном густого верхів'ття і дивною симфонією дзвінких пташиних співів – серед цього безкрайого моря яскравих барв і чистих тонів у моїй уяві завжди виростала, як з'ява чарівного мага, повна таємничої загадковості, казкова постать старого діда Якова [2, 30]». Дід Яків знає кожну пташину, кожну тварину й звіра в лісі, знає зілля й уміє лікувати, він – наче добрий дух лісу, що приходять до людей з поміччю. Дід товаришував із

старим чорним круком, котрий часто прилітав до його хатини і чекав повернення діда. Людина і птах навдивовижу тонко розуміли одне одного.

Конфлікт оповідання моделюється як протистояння діда Якова й дядька Василя, інженера, котрий приїхав осушувати болото. Це конфлікт світоглядний – між мудрим розумінням людини з народу потреби жити в гармонії з природою, цінувати її як Боже творіння, як красу, даровану Всевишнім людині, й вузько прагматичним, навіть утилітарним підходом людини «цивілізації». Перше зіткнення відбувається, коли дід приніс із лісу горностая – здивований чоловік з захопленням говорить, що за своє довге життя він уперше зустрів таке красиве звірятко. Інженер пропонує йому великі гроші: завязаному мисливцеві кортить зробити з рідкісного звірятка опудало, аби вихвалитися перед знайомими. Дід обурюється: «Клоччям, каже, напхаю... От тобі й рідке звірятко! А що буде, коли ми зачнемо з рідких звірят здирати шкіри і клоччям їх напхати? Я ось сто літ на світі живу і вперше бачу такого, а він – клоччям, каже, напхаю... [2, 47]».

Обурений нищенням лісу й безладним полюванням, вчиненим на болоті інженерами («вистріляють усе, винівечать, і з божої краси мертво пустелю зроблять»), дід пробрався в повітку, де розмістили скрині з інструментом, і щент порубав усі прилади. Діда заарештували, але старий не витримав переживань і вночі помер. Вдень інженер із техніками вирушили на полювання і біля дідової хати побачили старого крука. Птах розпачливо каркав: уперше він не дочекався приятеля. Інженер вистрелив у птаха, однак, коли хотів підняти трофей, крук «роззявив скривавлений дзьоб і щосили дзьобнув його в палець». На відміну від мудрого діда Якова, котрий жив у гармонії з природою, люди з міста оголошують природі війну. І вже незабаром на місці віковичного лісу й непрохідних боліт з багатим рослинним і тваринним світом запанувала пустка: «... вже ніщо, куди не кинеш оком, не нагадує тепер тиші чудової казки, що недавно ще там жила й раптом без сліду навіки зникла...

Свист паротягата гуркіт коліс. І голий степ навколо [2, 54]».

Проблема краси як сили, здатної врятувати світ, порушена й у новелі «Сестра Людмила». На відміну від двох попередніх, у жанровому плані цей твір постає як класичний (маємо на увазі архітектоніку) взірець жанру. Типова для новели стрімка зав'язка, неослабне наростання напруги, що майже сягає кульмінаційної точки, і несподіваний ситуативний поворот, завдяки якому спрацьовує закон заперечення формою змісту. Більше того, можна стверджувати, що це – новела характеру, сюжет якої рухає наростаюча напруга почуттів, боротьба двох начал у людській природі. Прикметно й те, що тут зберігається інтрига: персонаж-наратор (а відтак і читач) не змогли розкрити таємницю юної, вродливої жінки, освіченої і, як стверджують сестри, з досить багатой родини, що прийняла постриг. Однак сюжет новели розгортається не довкола цієї таємниці: його рухає напруга, що формується між двома полюсами людської природи – ангельським і демонським.

Випадково ставши свідком купання молоді черниці, герой новели, зачарований красою дівчини, намагається дізнатись, що привело її у стіни монастиря, а відтак і звабити. Грицай щонеділі приїздить з іншими прочанами до монастиря, відчуваючи, як пристрасть опановує ним усе більше, аж врешті він уже не в змозі опиратися. Певним «підтекстом» мотиву новели є відповідь Грицяя на запитання Людмили про його пристрасть до полювання: «Не трофеї тут відіграють роль, ні. А задоволене чуття людської перемоги над хитрощами природи, що їх вона вкладає в інстинкт самозбереження цих істот [2, 62]». Людмила, котра, можливо, й сама стала жертвою «задоволеного чуття людської природи» (адже в монастир привела її якась трагедія!), з гіркотою заперечує Грицяєву тезу про те, що «в людській душі завжди живе вроджене чуття хижого звіра»: «голодний звір тому звір, що він голодний. А сита звірина далеко не є звірем. Ми ж, люди, навіть у ситості шукаємо кривавих забав і розваг для свого інстинкту [2, 63]». Однак щодалі, тим важче Грицяєві приборкувати свою пристрасть. Під час коротких зустрічей на монастирському дворі чи на кручі, куди любила прогулюватись Людмила, чоловік намагається палкими промовами про щастя, кохання, сміливість жити переконати черницю (він розуміє, що Людмила також не байдужа до нього) піддатися спокусі. І коли не подіяли ні запевнення в любові, ні благання про співчуття, Грицай у відчаї, що здобич вислизав з його рук, погрожує повіситись на монастирському мурі. Він розставив ще одну сатанинську пастку для Людмили: обіцяє залишити монастир і більше ніколи не приїздити сюди, якщо черниця на прощання поцілує його: «один поцілунок Христової нареченої, поцілунок сестри, поцілунок чистих уст непорочної діви». Йому відкривається боротьба, що точиться в душі Людмили, і він передчуває власний тріумф: «Дика радість мисливця бурхливою хвилею щастя вдарила мені в груди. Як голодний звір на здобич, кинувся я до неї і... [2, 77]». Однак новелістичний поворотний пункт не дає напрузі сягнути кульмінаційної точки. Оформлений як елемент наративної стратегії, він полягає у зізнанні Грицяя, що все це було тільки сном (під час однієї з мисливських пригод йому довелося заночувати в жіночому монастирі). «На цьому, панове, я прокинувся зі сну», – розчарував своїх слухачів оповідач.

Останній твір збірки за жанром – також новела в рамці: колишній козак української армії розповідає про пригоду, що трапилась із ним під час виконання бойового завдання. Прикметно, що тема визвольних змагань поєднана тут з мотивом поклоніння перед красою жінки – фізичною і духовною, а також із мотивом долі, випадку, адже саме випадок дав можливість Палієнкові зустріти ту, кохання до котрої зігріває його серце вже багато років на чужині: «Я прийшов до висновку, що різні випадки й пригоди в житті, мов дорожні знаки, спроваджують людину на той шлях, яким їй призначено йти [2, 117]». Цікаво, що в структурі тексту Дудкової «Заметілі», зокрема в названому мотивові, виразно вчувається інтертекстуальний перегук із пушкінською «Заметіллю». У таку ж сніговію, в яку трапилась доленосна пригода з Бурміним, вирушив

назустріч своїй долі й козак української армії Палієнко. Виконуючи завдання командира, Палієнко збився з дороги й потрапив до рук денікінців. У сюжеті твору присутній пригодницький елемент: селянин, у чий коморі ув'язнили козака, допомагає йому втекти. Однак на момент утечі в село вривається козацька сотня: тепер уже Палієнко ловить своїх катів, не даючи їм змоги втекти. Уполювавши золотопогонника, котрий особливо знущався над ним, козак припускається помилки (на прохання в'язня розв'язує тому руки): Самоваров тяжко ранив Палієнка. Три дні марив козак у гарячці, а коли прийшов до тями, побачив вродливу дівчину, що турботливо доглядала його.

Слід зауважити, що жіночі образи займають у творах Ф. Дудка одне з центральних місць: від Анни Ярославни в «Стрибожій онуці» – до галереї мужніх і красивих жіночих постатей збірки «Дівчата одчайдушних днів». У творах аналізованої збірки також виведені чарівні не тільки зовнішньо, але й красиві духовно жінки. Однак в останній новелі збірки – новелі «Заметіль» – письменник накреслив тип «неоціненої української дівчини, якій немає рівних серед жінок усіх народів світу [2, 120]».

Таким чином, зроблений нами аналіз творів збірки «Заметіль» дає можливість узагальнити: ідейно-тематичний та жанрово-стильовий рівні цієї збірки детерміновані романтичним світовідчуттям, що виявляється в текстах як реалізація елементів естетики й поезики романтизму, та оприявнює вплив особистісно-сугестивного чинника (зокрема ностальгії за батьківщиною). Тематичний спектр збірки (тема нещасливого кохання, що трансформується в мотив незнищенності краси світу, жіночої краси, гармонії людини й природи, навіть тема визвольних змагань, у рамках якої реалізується мотив випадку як долі) знайшов утілення в жанрах оповідання (як окремий жанровий підвид назвемо оповідання-портрет) та класичної новели.

Література

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності : Львівський текст 30-х років ХХ ст. : [монографія] / Стефанія Андрусів. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000. – Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
2. Дудко Ф. Заметіль. Оповідання / Федір Дудко. – Авгсбург, 1948. – 122 с.
3. Луців Л. Федір Дудко // Федір Дудко. Моя Молодість / Лука Луців. – Нью-Йорк, 1965. – С. 7-13.
4. Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу / Євген Маланюк. – К.: Дніпро, 1997. – С. 227-231.
5. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років ХХ століття : Парадигма реконквісти : [монографія] / Наталя Мафтин. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 356 с.

6. *Мафтин Н.* Творчість Ф. Дудка та К. Поліщука в контексті історичних та естетичних вимірів доби // Наталія Мафтин / Збірник Харківського історико-філологічного товариства / Харківський національний педагогічний університет; Харківське історико-філологічне товариство. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2009. – Т. 13. – С. 85–96. – (Нова серія).

*Стаття надійшла до редакційної колегії 10.07.2010 р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, професором Качканом В.А.*

COLLECTION OF STORIES BY FEDOR DUDKA "SNOW-STORM": IDEOLOGICAL-THEMATIC AND GENRE-STYLISH ASPECTS

O. V. Komyshyn

*PreCarpathian National University by V. Stefanyk, 57 Shevchenko Street,
Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine*

High-thematic and genre-stylish peculiarities of F. Dydko's collection "Blizzard" has been analysed in the article. It has been proved, that romantic sensation of the world is dominating here and it is displayed in the texts as the implementation of aesthetics and poetics elements of romanticism and shows the effect of the individual-suggestive factor. The thematic range of the collection has found its personification in the genres of the narrative and classic short story (the subject of unhappy love that it is transformed into the motif of the eternal world beauty, woman's beauty, people's harmony with the nature, even the subject of the liberation movement, within the limits of which the motif of destiny is realized).

Key words: *genre, stylish dominating idea, short story, architectonics, narrative, subject, motif.*